

ΑΛΚΗΣ Β. Π. ΠΑΠΑΚΩΣΤΑΣ

ΟΙ ΣΧΕΣΕΙΣ ΔΙΕΘΝΟΥΣ ΚΑΙ ΕΣΩΤΕΡΙΚΟΥ ΔΙΚΑΙΟΥ ΣΥΜΦΩΝΑ ΜΕ ΤΟ ΕΛΛΗΝΙΚΟ ΣΥΝΤΑΓΜΑ

Όλα τα ελληνικά Συντάγματα που ίσχυσαν πριν από το Σύνταγμα του 1975 δεν περιλάμβαναν διάταξη που να καθορίζει τις σχέσεις Διεθνούς και Εσωτερικού Δικαίου. Η έλλειψη τέτοιας συνταγματικής διάταξης δεν μπορούσε παρά να ευνοήσει την υπεροχή του Εσωτερικού Δικαίου σε σχέση με το Διεθνές Δίκαιο. Έτσι η πράξη καθιέρωσε την αρχή ότι όλες οι συνθήκες, εκτός από τις συμβάσεις CLEARING, ετήσιας διάρκειας (άρθρο 3 του Ν. 54261/1932), θα υποβάλλονται για έγκριση στη Βουλή. Η υπεύθυνη λοιπόν κυβέρνηση όφειλε να υποβάλλει στη Βουλή τη συνθήκη με τη μορφή σχεδίου νόμου, ύστερα δε από τη συγκατάθεση της Βουλής, που κάλυπτε στο σύνολο τα άρθρα του σχεδίου του νόμου και όχι τα άρθρα της συνθήκης, αυτή όφειλε να υποβάλλει τη συνθήκη στον ανώτατο άρχοντα για επικύρωση. Η ισχύς όμως της συνθήκης στο εσωτερικό της χώρας δεν άρχιζε από το χρόνο της επικύρωσής της, αλλά από το χρόνο της κύρωσής της, δηλαδή από της έκδοσης νόμου που δημοσιευόταν στην *Εφημερίδα της Κυβερνήσεως* και περιλάμβανε το κείμενο της συνθήκης¹.

Η έλλειψη συνταγματικής διάταξης που να καθιερώνει την υπεροχή του Διεθνούς Δικαίου σε σχέση με το Εσωτερικό Δίκαιο, σε συνδυασμό με τη διαδικασία που υιοθετήθηκε για την ισχύ των διεθνών συνθηκών στο εσωτερικό της χώρας, είχε σαν συνέπεια, σε περίπτωση σύγκρουσης του νόμου που κύρωσε τη διεθνή συνθήκη με μεταγενέστερο νόμο, να ισχύει ο μεταγενέστερος νόμος. Από τα δικαστήρια λοιπόν εφαρμοζόταν η αρχή *Lex Posterior Derogat Priori* και εφαρμοζόταν η αρχή αυτή, γιατί με τη διαδικασία της κύρωσης, οι διεθνείς συμβατικοί κανό-

νες μετατρέπονταν σε εσωτερικούς νομικούς κανόνες και έτσι δεν υπήρχε πια θέμα εφαρμογής της διεθνούς συνθήκης, αλλά του νόμου που την είχε κυρώσει².

Η μόνη ίσως περίπτωση αναγνώρισης από τον Έλληνα νομοθέτη της υπεροχής του Διεθνούς Δικαίου σε σχέση με το Εσωτερικό Δίκαιο είναι ο Α.Ν. 340/1936 που ίδρυε υγειονομικούς σταθμούς στους ελληνικούς αερολιμένες για την προστασία της χώρας από επιδημικές ασθένειες και για την παρεμπόδιση της διάδοσής τους στο εξωτερικό. Το άρθρο 38 του Αναγκαστικού αυτού Νόμου όριζε ότι σε περίπτωση σύγκρουσης των διατάξεων του Νόμου αυτού ή άλλων Διαταγμάτων και διεθνούς σύμβασης, που ισχύει ή θα ισχύσει, κατισχύει η διάταξη της διεθνούς σύμβασης. Η αναγνώριση όμως αυτή της υπεροχής του Διεθνούς Δικαίου δεν έχει πρακτική αξία, γιατί, σύμφωνα με αυτά που ισχύουν στην Ελλάδα, οι διεθνείς συμβάσεις, με τη διαδικασία της κύρωσης, μετατρέπονται σε εσωτερικούς νόμους και έτσι μπορούν να τροποποιηθούν ή να καταργηθούν με βάση την αρχή *Lex Posterior Derogat Priori*³.

Βέβαια η ελληνική νομολογία, επέδειξε σεβασμό στην τήρηση των αρχών του Διεθνούς Δικαίου⁴, παρέμεινε όμως πιστή στην εφαρμογή του κανόνα *Lex Posterior Derogat Priori*. Χαρακτηριστική από την άποψη αυτή είναι η με αριθ. 310/1930 απόφαση του πρωτοδικείου Αθηνών που ορίζει: «έναντι ρητής επιταγής του νόμου κατά παράβαση της συμβάσεως τιθέμενος ο δικαστής δε δικαιούται να αρνηθεί την εφαρμογή τούτου, συνταγματικού όντος»⁵. Σύμφωνα όμως με την αριθ. 943/1955 απόφαση του Σ.τ.Ε. οι κανονιστικές πράξεις, που εκδίδονται ύστερα από νομοθετική εξουσιοδότηση, δε θα πρέπει να αποκλίνουν από τις θεμελιώδεις αρχές της εργατικής νομοθεσίας «αι οποία έχουν τεθή διά νομοθετικών διατάξεων, ανταποκρινομένων προς διεθνείς υποχρεώσεις της χώρας, αναληφθείσες διά διεθνών συμβάσεων ως έχει κυρώσει η Ελλάς». Από την απόφαση αυτή διαφαίνεται η επιθυμία του δικαστηρίου να μη δημιουργηθεί διεθνής ευθύνη της πολιτείας από την εφαρμογή του κανόνα *Lex Posterior Derogat Priori*⁶.

Ο Αστικός Κώδικας δεν επέφερε καμιά αλλαγή στις αρχές που ακολουθούνταν στο ζήτημα των σχέσεων Διεθνούς και Εσωτερικού Δικαίου. Το άρθρο 2 του Εισαγωγικού Νόμου ορίζει: «Διά της εισαγωγής του Αστικού Κώδικος δεν επηρεάζεται η ισχύς διατάξεων Αστικού Δικαίου

ή Ιδιωτικού Δικαίου στηριζομένων εις διεθνείς συμβάσεις». Το άρθρο αυτό βρίσκεται σε φανερή αντίθεση με το άρθρο 1 του Εισαγωγικού Νόμου, που ορίζει ότι από την έναρξη ισχύος του Αστικού Κώδικα καταργούνται οι διατάξεις των νόμων κ.λ.π. που αντιβαίνουν προς τις διατάξεις του. Η άποψη ότι με το άρθρο 2 του Εισαγωγικού Νόμου καθιερώνεται ο κανόνας *LEX POSTERIOR NON DEROGAT CONVENTIONI PRIORI*⁷ δεν μπορεί να υιοθετηθεί, γιατί η ισχύς προγενέστερων συμβάσεων καθιερώνεται με μεταγενέστερο εσωτερικό νόμο.

Το Σύνταγμα του 1975 παρουσιάζει μία καινοτομία: είναι το πρώτο ελληνικό Σύνταγμα που περιλαμβάνει διατάξεις καθοριστικές των Σχέσεων Διεθνούς και Εσωτερικού Δικαίου. Το ερώτημα που τίθενται είναι: οι διατάξεις αυτές καθορίζουν άλλη μορφή των σχέσεων Διεθνούς και Εσωτερικού Δικαίου από κείνη που καθιέρωσε η νομολογιακή στο παρελθόν ή όχι; Η ανάλυση των πιο σημαντικών από τις διατάξεις αυτές θα μας επιτρέψει να δώσουμε απάντηση στο ερώτημα αυτό.

Το άρθρο 2 παρ. 2 ορίζει: *«Η Ελλάδα, ακολουθούσα τους γενικής αναγνωρίσεως κανόνες του διεθνούς δικαίου, επιδιώκει την εμπέδωσιν της ειρήνης, της δικαιοσύνης, ως και την ανάπτυξιν των φιλικών σχέσεων μεταξύ των λαών και των κρατών»*. Η διάταξη αυτή καθορίζει τα πλαίσια μέσα στα οποία θα κινηθεί η εξωτερική πολιτική της χώρας. Τα πλαίσια αυτά είναι εκείνα που διαγράφονται από τους γενικά αναγνωρισμένους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, όπως είναι της εμπέδωσης της ειρήνης, της δικαιοσύνης και της ανάπτυξης των φιλικών σχέσεων μεταξύ των λαών και των κρατών. Η αναφορά στους «γενικής αναγνωρίσεως κανόνες του διεθνούς δικαίου» γίνεται για να καθοριστούν όχι οι σχέσεις Διεθνούς και Εσωτερικού Δικαίου, αλλά οι σχέσεις Διεθνούς Δικαίου και εξωτερικής πολιτικής της χώρας.

Το άρθρο 5 παρ. 2 ορίζει: *«Πάντες οι ευρισκόμενοι εντός της Ελληνικής Επικρατείας απολαύουν προστασίας της ζωής, της τιμής και της ελευθερίας των, αδιακρίτως εθνικότητας, φυλής ή γλώσσης και θρησκευτικών ή πολιτικών πεποιθήσεων. Εξαιρέσεις επιτρέπονται εις τας περιπτώσεις τας προβλεπομένας υπό του διεθνούς δικαίου»*. Η διάταξη αυτή, που είναι αντίστοιχη με τη διάταξη του άρθρου 13 του Συντάγματος του 1952, αντιμετωπίζει το ζήτημα των σχέσεων Διεθνούς και Εσωτερικού Δικαίου σε ένα περιορισμένο θέμα: της προστασίας της ζωής και της ελευθερίας όσων διαμένουν στην Ελλάδα. Αυτή καθιερώνει την

υπεροχή του Διεθνούς Δικαίου σε σχέση με το Εσωτερικό Δίκαιο μόνο στην περίπτωση των εξαιρέσεων από την εφαρμογή της αρχής της προστασίας των δικαιωμάτων του ανθρώπου. Θα πρέπει όμως να σημειωθεί ότι η διατύπωση «Εξαιρέσεις επιτρέπονται εις τας περιπτώσεις τας προβλεπομένας υπό του διεθνούς δικαίου», επιτρέπει την εφαρμογή της διάταξης του άρθρου 15 παρ. 1 της Σύμβασης της Ρώμης της 4 Νοεμβρίου 1950 για την προστασία των ανθρωπίνων δικαιωμάτων και των θεμελιωδών ελευθεριών που ορίζει ότι «*ες περίπτωσιν πολέμου ή εις περίπτωσιν ετέρου δημοσίου κινδύνου, απειλούντος την εθνικήν ζωήν, παν Υψηλόν Συμβαλλόμενον Μέρος δύναται να λάβει μέτρα αναιρούντα τας υπό της παρούσης Συμβάσεως προβλεπομένας υποχρεώσεις...*».

Το ζήτημα των σχέσεων Διεθνούς και Εσωτερικού Δικαίου αντιμετωπίζεται κατά τρόπο σφαιρικό από το άρθρο 28 παρ. 1 που ορίζει: «*Οι γενικώς παραδεδεγμένοι κανόνες του διεθνούς δικαίου, ως και αι διεθνείς συμβάσεις από της επικυρώσεως αυτών διά νόμον και της κατά τους όρους εκάστης τούτων θέσεως αυτών εν ισχύι, αποτελούν αναπόσπαστον μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου, υπερισχύουν δε πάσης αντιθέτου διατάξεως νόμου. Η εφαρμογή των κανόνων του διεθνούς δικαίου και των διεθνών συμβάσεων έναντι των αλλοδαπών τελεί πάντοτε υπό τον όρο της αμοιβαιότητας*». Ο όρος «γενικώς παραδεδεγμένοι» που χρησιμοποιείται στη διάταξη αυτή διαφέρει εννοιολογικά από τον όρο «γενικής αναγνώρισεως» που χρησιμοποιείται στο άρθρο 2 παρ. 2. Η παραδοχή αποτελεί μία πράξη συμφωνίας σε πρόταση ή σε προσφορά και γι' αυτό έχει το χαρακτήρα μιας δεσμευτικής σύμβασης. Αντίθετα, η αναγνώριση αποτελεί μια μονομερή πράξη πολιτικού και εκτελεστικού χαρακτήρα που οδηγεί σε νομικές συνέπειες⁸. Η χρησιμοποίηση λοιπόν του όρου «γενικώς παραδεδεγμένοι» αποβλέπει στον περιορισμό των κανόνων του Διεθνούς Δικαίου που θα καταστούν αναπόσπαστο μέρος του «εσωτερικού ελληνικού δικαίου», γιατί τίθεται σαν προϋπόθεση ότι οι κανόνες αυτοί του Διεθνούς Δικαίου θα απορρέουν από μια πράξη συμφωνίας και όχι από μια πράξη μονομερή, πολιτικού και εκτελεστικού χαρακτήρα. Επιθυμία όμως των συντακτών του Συντάγματος δεν ήταν μόνο να περιορίσουν τους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου που θα αποτελούν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου, αλλά και να θέσουν κάτω από τον έλεγχο της πολιτείας το χαρακτηρισμό των κανόνων του Διεθνούς Δικαίου σαν «γενικώς παραδεδεγμένων». Έτσι το άρθρο 100 παρ. 1 (σ. 2) ορίζει ότι στο

Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο υπάγεται: «Η άρσις της αμφισβητήσεως περί τον χαρακτηρισμόν κανόνων του διεθνούς δικαίου ως γενικώς παραδεδεγμένων, κατά την παράγραφον 1 του άρθρου 28»⁹. Η αναγνώριση λοιπόν των κανόνων του Διεθνούς Δικαίου, έστω και κάτω από τον περιορισμό των «γενικών παραδεδεγμένων», σαν αναπόσπαστου μέρους του εσωτερικού ελληνικού δικαίου, είναι αμφίβολης αξίας, εφόσον ανατίθεται στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο της χώρας να κρίνει αν κάποιος κανόνας του Διεθνούς Δικαίου είναι «γενικώς παραδεδεγμένος». Με άλλα λόγια η πολιτεία, καθιερώνοντας το δικαίωμα του VΕ-ΤΟ ως προς το χαρακτηρισμό ενός κανόνα του Διεθνούς Δικαίου σαν «γενικώς παραδεδεγμένου», υπάγει στην εσωτερική δικαιοδοσία της το θέμα της δέσμευσης ή της μη δέσμευσής της υπό ορισμένους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου.

Σύμφωνα με το άρθρο 28 παρ. 1 οι «γενικώς παραδεδεγμένοι» κανόνες του Διεθνούς Δικαίου, χωρίς καμιά άλλη διαδικασία, και οι διεθνείς συμβάσεις, από την επικύρωσή τους με νόμο και σύμφωνα με τους όρους της καθεμιάς από αυτές για τον τρόπο που θα τεθούν σε ισχύ καθίστανται αναπόσπαστο μέρος του Εσωτερικού Δικαίου. Εδώ έχουμε μετατροπή των διεθνών νομικών κανόνων σε εσωτερικούς νομικούς κανόνες. Το ότι πρόκειται για μετατροπή προκύπτει από τη διαδικασία της επικύρωσης που απαιτείται για να καταστούν οι διεθνείς συμβάσεις αναπόσπαστο μέρος του Εσωτερικού Δικαίου. Όπως είναι γνωστό η επικύρωση, που πραγματοποιείται σύμφωνα με το άρθρο 36 του Συντάγματος, αποτελεί εσωτερική πράξη της πολιτείας με την οποία αυτή εκφράζει τη συγκατάθεσή της να δεσμευτεί από τη διεθνή σύμβαση και ότι αυτή είναι απαραίτητη μόνο όταν απαιτείται από την εσωτερική νομοθεσία της πολιτείας.

Το άρθρο 28 παρ. 1 ορίζει επίσης ότι οι διεθνείς νομικοί κανόνες, εθιμικοί και συμβατικοί, υπερισχύουν κάθε άλλης αντίθετης διάταξης νόμου. Η διατύπωση δεν επιτρέπει αμφιβολία για το ότι, σε περίπτωση σύγκρουσης κανόνα του Διεθνούς Δικαίου με προγενέστερο τυπικά όμοιο κανόνα του Εσωτερικού Δικαίου, κατισχύει ο μεταγενέστερος. Τι συμβαίνει όμως στην περίπτωση που ο κανόνας του Διεθνούς Δικαίου συγκρούεται με μεταγενέστερο κανόνα του Εσωτερικού Δικαίου; Ο πρώτος υπερισχύει του δεύτερου ή όχι; Η διατύπωση δεν το αποσαφηνίζει. Εφόσον όμως δεχόμαστε ότι η διάταξη καθιερώνει τη μετατροπή των διεθνών νομικών κανόνων σε εσωτερικούς νομικούς κανόνες, τότε

θα πρέπει να δεχτούμε και ότι σε μια τέτοια περίπτωση ο κανόνας του Διεθνούς Δικαίου δεν υπερισχύει του μεταγενέστερου κανόνα του Εσωτερικού Δικαίου. Αν η βούληση των συντακτών ήταν να κατισχύσει, σε μια τέτοια περίπτωση, ο διεθνής νομικός κανόνας, γιατί η διατύπωση δε γινόταν πιο ρητή, όπως λ.χ. αυτό συμβαίνει με το άρθρο 38 του Α.Ν. 340/1936 που ορίζει ότι σε περίπτωση σύγκρουσης των διατάξεων του ή άλλων Διαταγμάτων και Διεθνούς σύμβασης, που ισχύει ή θα ισχύσει, κατισχύει η διάταξη της διεθνούς σύμβασης; Η ασάφεια της διάταξης στο σημείο αυτό επιτρέπει να αναπτυχθούν διαμετρικά αντίθετες απόψεις, με αποτέλεσμα να δημιουργηθούν προβλήματα κατά την εφαρμογή της.

Σε συνέχεια το άρθρο 28 παρ. 1 ορίζει: «*Η εφαρμογή των κανόνων του διεθνούς δικαίου και των διεθνών συμβάσεων έναντι των αλλοδαπών τελεί πάντοτε υπό τον όρο της αμοιβαιότητας*». Η διάταξη εδώ επιβάλλει ένα περιορισμό στην εφαρμογή των κανόνων του Διεθνούς Δικαίου και των διεθνών συμβάσεων απέναντι στους αλλοδαπούς: την εφαρμογή τους απέναντι στους αλλοδαπούς κάτω από τον όρο της αμοιβαιότητας. Ο «όρος» όμως αυτός που τίθεται από τη διάταξη στερεί το διεθνή νομικό κανόνα από το δεσμευτικό του χαρακτήρα, γιατί αγνοεί την υποχρέωση της πολιτείας να εφαρμόζει όσα έχουν συμφωνηθεί με καλή πίστη. Το στοιχείο της αμοιβαιότητας υπάρχει στη διαδικασία διαμόρφωσης του διεθνούς νομικού κανόνα. Τα κράτη συγκατατίθενται αμοιβαία να αναγνωρίσουν ένα κανόνα σαν τέτοιο του Διεθνούς Δικαίου και αναλαμβάνουν αμοιβαία την υποχρέωση να τον εφαρμόσουν με πνεύμα προσήλωσης σε αυτόν. Ο «όρος» λοιπόν που τίθεται από τη διάταξη ή δεν έχει νόημα ή καταλήγει να αποστερεί το διεθνή νομικό κανόνα από το δεσμευτικό του χαρακτήρα¹⁰.

Απ' όσα ειπώθηκαν βγαίνει το συμπέρασμα ότι το Σύνταγμα του 1975, καλύπτοντας το νομικό κενό που υπήρχε στα προηγούμενα Συντάγματα, ακολούθησε σχεδόν πιστά τη βασική γραμμή που χάραξε στο παρελθόν η πρακτική πάνω στο θέμα των σχέσεων Διεθνούς και Εσωτερικού Δικαίου. Οι συντάκτες του, αντιμετωπίζοντας το θέμα αυτό, επιθυμούσαν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της μεταπολεμικής εποχής για καθορισμό των σχέσεων Διεθνούς και Εσωτερικού Δικαίου, επιθυμούσαν να ανταποκριθούν στις απαιτήσεις της μεταπολεμικής εποχής για καθορισμό των σχέσεων Διεθνούς και Εσωτερικού Δικαίου, επιθυμούσαν όμως και να μην αγνοήσουν την πρακτική που

διαμορφώθηκε στο παρελθόν πάνω στο θέμα αυτό. Η αντιπαράθεση της σχετικής διάταξης του Συντάγματος της Ομοσπονδιακής Γερμανίας του 1949 με εκείνη του ελληνικού Συντάγματος του 1975 επιβεβαιώνει την παραπάνω διαπίστωση. Το άρθρο 25 της Ομοσπονδιακής Γερμανίας ορίζει: *«Οι γενικοί κανόνες του Διεθνούς Δικαίου αποτελούν αναπόσπαστο τμήμα του Ομοσπονδιακού Δικαίου. Κατισχύουν των νόμων και δημιουργούν απευθείας δικαιώματα και υποχρεώσεις για τους κατοίκους της Ομοσπονδίας»*. Το άρθρο 28 παρ. 1 θέτει περιορισμό στους κανόνες του Διεθνούς Δικαίου που θα αποτελέσουν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου, καθορίζοντας ότι οι κανόνες αυτοί θα είναι οι *«γενικώς παραδεδεγμένοι»*. Βέβαια η ελληνική διάταξη χαρακτηρίζει σαν αναπόσπαστο μέρος του εσωτερικού ελληνικού δικαίου από το χρόνο της επικύρωσής τους, δηλαδή θέτει πάλι κάποιο περιορισμό. Τέλος, η ελληνική διάταξη δεν ορίζει, όπως η γερμανική διάταξη, ότι οι διεθνείς νομικοί κανόνες δημιουργούν απευθείας δικαιώματα και υποχρεώσεις για τους πολίτες. Οι διαφορές αυτές ανάμεσα στις δυο μεγάλες διατάξεις δείχνουν καθαρά το πνεύμα με το οποίο κινήθηκαν οι συντάκτες του.

ΣΗΜΕΙΩΣΕΙΣ

1. Βλ. απόφαση του Σ.τ.Ε. αριθμ. 42/1953.
2. Με την απόφαση του Σ.τ.Ε. αριθ. 445/1931 υποστηριζόταν: «Επειδή κατ' αρχήν αι διεθνείς συμβάσεις, προσλαμβάνουσαι ισχύν νόμου διά της νομοθετικής αιτών κυρώσεως, υποχρεούσιν εις τήρησιν και εφαρμογήν αιτών τα συμβληθέντα κράτη, πλην κατ' ουδεμίαν διάταξιν προσκτώνται επισημμένην δύναμιν οιονεί παρεμφερείς προς την των συνταγματικών διατάξεων, ούτως ώστε να αποκλείεται η διά μεταγενεστέρου νόμου κατάργησις τροποποιήσις, εν περιπτώσει αντιθέσεως προς μεταγενεστέρον νόμον, να επικρατώσι τούτου...». (Συλλογή, 1931, σ. 1301). Με την απόφαση αριθ. 45/1931 το Εφετείο Αιγαίου υποστήριζε ότι: «... δικαστική αρχή δεν δικαιούται να μην εφαρμόση νόμον τινά κατ' αθέτησιν αναληφθείσης υποχρεώσεως, αλλέως ρυθμίζοντα έννομόν τινά σχέσιν, εφ' όσον τοιαύτη υπήρξεν η βούλησις του νομοθέτου» (δικαστική, Γ, II, σ. 138). Το εφετείο Ναυπλίου, στη με αριθ. 98/1952 απόφασή του καθόριζε: «Αι εγχώριοι εν γένει αρχαί οφείλουσι κατά τα εν τη πράξει κρατούντα να εφαρμόσουν τις διατάξεις του Εσωτερικού Δικαίου ως όντος επικρατεστέρου εν συγκρούσει μετά διεθνούς συνθήκης, εφ' όσον κατά το σύνταγμα του κράτους δεν δίδεται εις τας συνθήκας η υπεροχή έναντι των κανόνων του Εσωτερικού Δικαίου» (Θέμις, ΞΔ, σ. 114).
3. Βλ. σχετικά Alkis-Basile N. Papacostas, «La protection de l' atmosphere d' après la législation greque», *Revue Hellenique de Droit International*, 1965, αρ. 3-4, σ. 380-381.
4. Βλ. σχετικά την περίφημη με αριθ. 14/1896 απόφαση του Αρείου Πάγου, που εκδόθηκε ύστερ' από την αγόρευση του Εισαγγελέα Τσιβανόπουλου, σύμφωνα με την οποία «αι αναμφισβήτητοι αρχαί του Διεθνούς Δικαίου επέχουν θέσιν νόμου του κράτους». Επίσης σύμφωνα με την αριθ. 21/1947 απόφαση του Εφετείου Θράκης (Θέμις, ΝΗ, 1947, σ. 212): «Τας αρχάς ταύτας του Διεθνούς Δικαίου καίπερ τυπικός μη προσχωρήσασα εις το Δίκαιον των συμφωνιών της Χάγης ανεγνώρισε και η Ελλάς. Άλλως δε αι αρχαί αύται αποτελούσι Διεθνές Εθιμικόν Δίκαιον, δεσμεύον και τας μη μεταχωρούσας εις την διάσκεψιν της Χάγης, ως η Ελλάς, χώρας».
5. Θέμις, ΜΑ, 6.349.
6. Βλ. *Εφημερίς Ελληνικής και Αλλοδαπής Νομολογίας*, σ. 407-410, όπου και σχετικό σχόλιο Α.Ν. Παπακώστα.
7. Π. Βάλληνδα, Ερμ. Α.Κ., Άρθρο 2 Εισ. Ν.Α.Κ.

8. Βλέπε ερμηνεία των όρων «Accetance» και «Recognition» σε David M. Walker. *The Oxford Companion to Law*, Oxford 1980.

9. Η αντίστοιχη διάταξη του Θεμελιώδους Νόμου της Βόννης είναι το άρθρο 100 παρ. 2 και ορίζει ότι: «όταν εις μίαν δίκην είναι αμφίβολον, αν ένας κανών του Διεθνούς Δικαίου είναι αναπόσπαστον μέρος του Ομοσπονδιακού Δικαίου και αν δημιουργή αμέσως δικαιώματα και καθήκοντα διά το άτομον (άρθρο 25), το δικαστήριο οφείλει να προκαλέσει την απόφασιν του Ομοσπονδιακού Συνταγματικού Δικαστηρίου» (Α.Θ. Ράικος, *Παραδόσεις Συνταγματικού Δικαίου*, τ. Α', 1979, σ. 61). Η διάταξη αυτή διαφέρει ουσιαστικά από τη διάταξη του Ελληνικού Συντάγματος του 1975, γιατί ενώ η πρώτη αναθέτει στο Ομοσπονδιακό Συνταγματικό Δικαστήριο ν' αποφανθεί αν ένας κανόνας του Διεθνούς Δικαίου είναι αναπόσπαστο μέρος του Ομοσπονδιακού Δικαίου, η δεύτερη αναθέτει στο Ανώτατο Ειδικό Δικαστήριο ν' αποφανθεί για το χαρακτηρισμό κανόνων του Διεθνούς Δικαίου σαν «γενικώς παραδεδεγμένων».

10. Βλ. σχητικά Α. Β. Ν. Παπακώστας, *Δημόσιον Διεθνές Δίκαιον*, τ. Α', 1971, σ. 97-98 και G. Schwarzenberger, *International Law and Order*, 1971, σ. 6 και 269.